

להתודע

ולהגלות מחמדי התורה בכל דף בשי"ס

כתובות דף ב

בענין אונס בקיום התנאי

בכתובות דף ב': אמר רבא ולענין גיטין אינו כן, אלמא קסבר רבא אין אונס בניטין. מנא ליה לרבא הא וכו' אלא רבא סברא דנפשיה קאמר, משום צנועות ומשום פרוצות וכו'.

- א -

תנאי שנתקיים באונס אינו נחשב לקיום התנאי

תעשה דבר', הוא רק בתחילת דברי הגמרא שם, ולא לפי המסקנא).

ובביאור דברי רש"י דמקרא ד'ולנערה לא תעשה דבר' למדין דתנאי שנתקיים באונס נחשב כלא נתקיים התנאי, בקובץ שיעורים (אות ב, ה) מבאר על פי מה שכתב בשו"ת חמדת שלמה סי' ל"ח (אות ז) דקרא ד'ולנערה לא תעשה דבר' אינו רק לומר דאין עונשין על פעולת עבירה שנעשית באונס, [כי אם כן ודאי אין מקום ללמוד דיש טענת אונס בתנאים בגיטין מקרא ד'ולנערה לא תעשה דבר'], אלא דמקרא זה למדין דפעולה שנעשית באונס, אין עליה שם פעולה שנעשית ע"י האדם, אלא נחשב שנעשית הפעולה מאליה, ולכן היא פטורה מעונש כיון דאין עליה שם פעולה שנעשה ע"י האדם. ולכן אי' בע"ז דף נ"ד. דשור שנעבד לע"ז באונס אין עליו שם נעבד, ועדיין הוא כשר למזבח, כי פעולה שנעשית באונס אין עליה שם פעולת האדם, ולכן גם תנאי שנתקיים באונס אינו נחשב שהאדם קיים את התנאי, אלא נחשב שהתנאי נתקיים מאליו. וראה עוד השלמות והוספות [א]

אמנם בחידושי רבי שמואל סי' ב' (אות ד) עדיין מתקשה בזה, וכתב דאפילו לפי סברת החמדת שלמה (הנ"ל) דמקרא זה נלמד דפעולה שנעשית באונס נחשבת כנעשית מאליה, עדיין לא מסתבר ללמוד שאונס יבטל קיום תנאי שהותנה על ידי אדם, ממה שלגבי מצות התורה נחשב מעשה באונס כאילו נעשה הדבר מאליו.

ולכן הוא מפרש דברי רש"י בדרך אחרת, והוא, דמה דיש אונס בגיטין אינו לומר דקיום התנאי באונס אינו נחשב לקיום תנאי, אלא הכוונה היא דכשנתקיים התנאי בדרך אונס, יחשב כאילו הגירושין חלין אצלו בדרך אונס, דכיון שהתנאות התנאי היה על דעת שיקיימו מרצונו, עכשיו שנאנס ואין בידו לבא, אם נאמר שזה יחשב לקיום התנאי ויחולו הגירושין, יחשב שהגירושין חלו באונס, וכאילו יש כאן אונס בעיקר מעשה הגירושין. ומקרא ד'ולנערה לא תעשה דבר' למדין דכל חלות דין התורה לא יחול עליו לאונסו, לכן כשהתנה תנאי ועשה את המעשה על סמך זה שיקיים תנאו, כשנתקיים תנאו באונס, נחשב כאונס על עצם עשיית המעשה גירושין, ולכן מעיקר הדין יש בזה טענת אונס.

- ב -

תנאי ש'לא נתקיים' מחמת אונס

הדין אינו נחשב לקיום התנאי, אמור דוקא לגבי 'קיום התנאי', שאם נתקיים בדרך אונס, אינו נחשב לקיום התנאי, ולכן בנותן גט על תנאי 'אם לא באתי', ונתקיים על ידי אונס שלא בא, אינו נחשב לקיום התנאי, אבל לגבי אונס שהיה לו ב'ביטול התנאי', דהיינו שאמר הרי זה גיטך 'אם אבא' עד זמן פלוני, ונאנס ולא היה בידו להגיע עד זמן פלוני, והיינו שמחמת אונס 'נתבטל' קיום תנאו, בזה גם מעיקר הדין אין מועיל טענת אונס, כי נהי דמה

אונס בתנאים בדבר שבממון / דין תנאי באונס נלמד מקרא ד'ולנערה לא תעשה דבר' / אומדנא שכוונתו לקיום התנאי ברצונו, ולא בדרך אונס / פעולה שנעשית בדרך אונס נחשבת כנעשית מאליה / קיום התנאי באונס גורם שעצם הגירושין יחשב כנעשה באונס

- משנה למלך, ר"ן, קובץ שיעורים, חידושי רבי שמואל -

א. מתבאר בגמרא דמעיקר הדין יש טענת אונס בגיטין, שאם נתן גט לאשתו והתנה שהגט יחול רק על מנת שלא יבא עד זמן פלוני, אם היה בדעתו לבא אלא שנאנס ולא בא, מעיקר הדין חל הגט, כי מאחר שנתקיים באונס אינו נחשב לקיום התנאי. אמנם חכמים תקנו מפני צנועות ופרוצות שאין טענת אונס בגיטין, וחל הגט, ואינו יכול לומר אונס הייתי.

וכתב במשנה למלך בפרק י"א מהלכות מכירה הלכה א' (ד"ה הנה) דמזה נלמד דלגבי שאר דברים שנעשו על תנאי, אם נתקיים התנאי באונס אינו נחשב לקיום התנאי, ולא חל המעשה. כגון מי שמתחייב לחבירו בקנין ליתן לו מנה 'אם לא באתי למקום פלוני בזמן פלוני', שאם נאנס ולא בא, יש בזה טענת אונס, ונחשב שלא נתקיים התנאי, וממילא לא חל התחייבותו ליתן לו מנה.

ובטעם הדבר שמעיקר הדין נחשב שלא נתקיים התנאי, מצינו בראשונים שני דרכים שונים.

רש"י להלן דף ג'. (ד"ה דמדאורייתא) מפרש דזה משום שיש טענת אונס מן התורה, כמו שנאמר (דברים כ"ב) 'ולנערה לא תעשה דבר'. וכדברי רש"י משמע בגמ' בנדרים דף כ"ז:.

אמנם הר"ן בנדרים שם (ד"ה והתנן) מפרש דהטעם הוא משום שבשעה שהתנה תנאו לא עלה על דעתו להתנות אפילו במקום אונס, ולכן מה שלבסוף לא היה יכול להגיע מחמת אונס, אינו נחשב שנתקיים תנאו, כי לא התנה אדעתא לקיימו באונס. (ולדעתו, מה שלמדוהו בגמ' שם מקרא ד'ולנערה לא

הבדל בין 'נתקיים' התנאי על ידי אונס ובין 'נתבטל' התנאי על ידי אונס / הבדל בין תנאי בגיטין ובין תנאי בקידושין / אין דעת האדם להתנות בדרך תנאי / נותן אתרוג לחבירו על מנת להחזיר ונאנס ביד המקבל

- רא"ה, משנה למלך, קובץ שיעורים, ר"ן, חתם סופר -

ב. בחידושי הרא"ה כתב דמה שאמור בגמרא דתנאי שנתקיים באונס מעיקר

השלמות והוספות

[א] שנתקיים באונס נחשב כאילו נעשית מאליה, דבשלמא ב'פעולה' שנעשה באונס, דהיינו שהוא דבר חיובי שנעשה באונס, כמו בנערה המאורסה שנעשית פעולה

ב. בתוספת ביאור, לכאורה יש להעיר שהנידון שלפנינו אינו דומה למה שאמרו בכל מקום דעבירה שנעשתה באונס אין עליה שם עבירה מחמת שפעולה

אונס מועיל בתנאי 'שנתבטל' באונס לומר שיחשב כאילו נתקיים, שהרי הר"ן מפרש דאפילו רבי יוחנן סובר דאינה מקודשת הוא רק משום דבקיודשין יש סברא מיוחדת שאין האשה מתרצית להתקדש לו כי אם בקיום התנאי, אבל בגיטין היה מועיל טענת אונס אפילו בתנאי 'שנתבטל' באונס שיחשב כאילו נתקיים.

ובביאור פלוגתת הרא"ה והר"ן, בקובץ שיעורים שם מתבאר דהטעם שסובר הר"ן דאפילו לגבי תנאי 'שנתבטל' מועיל תנאי, אינו מפני שחולק על עיקר סברת הרא"ה ודעתו שמפני האונס יחשב כאילו נתקיים התנאי, כי גם הר"ן סובר דאין מועיל אונס להחשיב כאילו נתקיים התנאי, אלא דהר"ן סובר דיש אומדנא שאין דעתו של אדם להתנות גם למצב של אונס, כי דעתו בהתנאות התנאי היה כשלא יהי' אונס בדבר, ולכן אפילו כשמקדש אשה ומתנה על מנת 'שיתן' לה כסף, אם לבסוף נאנס בדבר, הרי זה כטעות בעיקר ההתנאה, והתנאי בטל והמעשה קיימת, כאילו לא התנה כלום.

ודבריו מדוייקים בדעת הר"ן, שהרי הר"ן בקידושין שם מזכיר סברא זו דהטעם שמעיקר הדין יש טענת אונס בגיטין הוא משום דדעתו הוא דאם יהיה אונס בקיום התנאי אינו גומר דעתו לגרשה. וכפי האמור לעיל, גם הר"ן בנדירים שם כתב דכל עיקר דין אונס בתנאים הוא משום שאין דעתו על האונס, ולכן סובר הר"ן דמועיל טענת אונס אפילו בתנאי 'שנתבטל', מאחר שלא היה דעתו להתנות על האונס.

אמנם בחידושי חתם סופר (ד"ה אלמא) חולק ג"כ על דעת הרא"ה, והוא חולק על עיקר הסברא שמחלק בין מתנה 'אם לא באתי' ו'נתקיים' התנאי בדרך אונס, ובין מתנה 'אם באתי' ו'נתבטל' התנאי בדרך אונס, והוא סובר דאפילו לסברת רש"י (הנ"ל) דמה שמועיל טענת אונס בתנאי נלמד מקרא ד'ולנערה לא תעשה דבר', מועיל טענת אונס גם על תנאי 'שנתבטל' על פי אונס. והוא מכריח כן, שהרי עיקר דין אונס שנלמד מקרא ד'ולנערה לא תעשה דבר' אמור על דבר שהוא כעין 'ביטול' התנאי, שהרי קרא אמור על עבירה שיש בה ביטול דברי תורה, שנבעלה באיסור, ועל ביטול זה אמור 'ולנערה לא תעשה דבר', וא"כ הוא הדין בתנאי שנתבטל באונס, למדין מקרא דמועיל טענת אונס, והניח דברי הרא"ה בצע"ג. ^[א]

ובשו"ת חתם סופר חחו"מ סי' קל"א (ד"ה ודברי) מביא דבחי' לכתובות דחה מה שכתב במשנה למלך לחלק בין נאנס בקיום התנאי ובין נאנס בביטול התנאי, ולדבריו גם בנאנס וביטול התנאי, נחשב שלא ביטל התנאי, והמעשה קיימת, ועל פי זה מתקשה שם במה שכתב הרא"ה ש'בפ"ג דסוכה סי' ל' ובשו"ע או"ח סי' תרנ"ח סעיף ד' דהנותן לחבירו אתרוג במתנה על מנת להחזיר אם נאנס בידו ולא החזירו, לא יצא ידי חובתו, דכיון שנתבטל התנאי ע"י אונס, ראוי לומר שנחשב שלא נתבטל התנאי, ויהא יוצא בו ידי חובתו. ^[א]

שלא הגיע בזמן פלוני היה על ידי שנאנס, מכל מקום מחמת האונס לא יחשב כאילו לא נתבטל, שהרי לא נתקיים התנאי, וכיון שהתנה שהגירושין יחולו רק 'אם אבא' עד זמן פלוני, נהי שהיה רוצה לבא, מכל מקום לא הגיע, ולא יועיל טענת אונס שיחשב שהגיע ביום פלוני ונתקיים התנאי, ולכן לא חלו הגירושין.

ובמשנה למלך בפרק י"א מהלכות מכירה הלכה א' (ד"ה אם) כתב כן בשם הריב"ש דאם נתבטל התנאי באונס, אין לומר דנחשב שלא נתבטל התנאי, שהרי נתבטל.

והנה בירושלמי בפרק ג' דקידושין הלכה ב' נחלקו רבי יוחנן וריש לקיש במי שקידש אשה על מנת שיתן לה סכום כסף ביום פלוני, ואירע אצלו אונס שלא היה בידו ליתן לה הכסף ביום פלוני, דרבי יוחנן אומר שאינה מקודשת משום דאונסא כמאן דלא עבד, וריש לקיש סובר שהיא מקודשת משום דאונסא כמאן דעבד.

ובקובץ שיעורים (אות ג') כתב דלדברי הרא"ה שמחלק דאונס מועיל רק בתנאי 'שנתקיים' באונס שאינו נחשב לקיום תנאי, אבל בתנאי 'שנתבטל' אין לומר דכיון שהיה אונס בדבר יחשב שנתקיים התנאי, יתפרש שזהו מה שאומר רבי יוחנן דאם קידש אשה על מנת שיתן לה סכום כסף ביום פלוני, ואירע אונס ולא נתן לה הכסף, שאינה מקודשת משום דאונסא כמאן דלא עבד, והיינו דעל ידי אונס אין להחשיב כאילו נתן הכסף, שהרי לא נתן הכסף. וריש לקיש חולק בזה וסובר דאונס כמאן דעבד, והיינו שהוא סובר דלא כסברת הרא"ה, אלא שמועיל אונס גם להחשיב כאילו קיים את התנאי. ונמצא דהרא"ה אמר דבריו דוקא לפי רבי יוחנן. [והוא תמה למה לא הזכיר הרא"ה שביסוד זה נחלקו רבי יוחנן וריש לקיש בירושלמי].

אמנם הר"ן בפ"ג דקידושין (דף כ"ה. מדפי הרי"ף) מפרש פלוגתת רבי יוחנן וריש לקיש בדרך אחרת, ולדבריו נחלקו אם יש לדמות קידושין לגירושין לגבי טענת אונס, דריש לקיש סובר דכשם שהנותן גט לאשתו על תנאי אם לא באתי עד יום פלוני, אם אירע לו אונס ולא בא, מעיקר הדין יש בזה דין אונס, ונחשב שלא נתקיים התנאי, הכי נמי כשהיה אונס במה שלא נתן לה הכסף, אונסא כמאן דעבד, ונחשב כאילו נתן לה הכסף והיא מקודשת. ורבי יוחנן סובר דאינה מקודשת, כי אין לדמות קידושין לגירושין, דבגירושין אין הדבר תלוי אלא בו, ואינו גומר לגרשה אלא אם יעבור על התנאי ברצון, ולא כשיאנס בקיום התנאי, אבל בקידושין שאין אשה מתקדשת אלא מדעתה, כיון שהתנה שיתן לה כסף, אין האשה מסכמת בקדושתו אלא אם יקיים תנאו, וכל שלא נתקיים התנאי אף על פי שנאנס בדבר, אינה מתרצית בקדושין.

וכתב בקובץ שיעורים שם דהר"ן חולק על סברת הרא"ה שסובר דאין אונס מועיל אלא בתנאי 'שנתקיים' באונס דאינו נחשב קיום התנאי, ואין

השלמות והוספות

נתקיים, אבל אין טענת אונס מועיל ליתן עליו שם מעשה, ולכן אין האונס מועיל להחשיבו כאילו הוא בא, שהרי סוף סוף לא בא.

אמנם כנראה דהחתם סופר סובר דמה שבמגרש על מנת 'שאבא' אם לא בא אינה מגורשת, אינו מפני שלא נתקיים התנאי, אלא מפני ש'נתבטל' התנאי במה שלא בא, כי 'ביטול' והפדת התנאי הוא ה'מבטל' חלות הגירושין, ולא ש'קיום התנאי' מקיים חלות הגירושין, ונמצא דבמגרש על מנת 'שאבא', אם מפני האונס לא בא, אין צריכים שהאונס יחשיבו כאילו בא, אלא צריך רק שיחשב כאילו הוא 'לא ביטל' את תנאו, ולכן סובר החת"ס דכשם שלמדין מקרא דביטול דברי תורה באונס אינו נחשב לביטול, כך ביטול התנאי באונס אינו נחשב לביטול תנאי, ואין צריכין להחשיב כאילו הוא בא, וצריכים רק להחשיב שמה שלא בא לא יחשב אצלו לביטול תנאי, וכיון שהעדר ביאתו הוא באונס אינו נחשב לביטול תנאי, והיא מגורשת.

^[א] בישוב קושיא זו יש לומר כסברת הר"ן (הנ"ל) דאפילו אם לענין גיטין גם תנאי שנתבטל באונס לא יחשב לביטול תנאי, מכל מקום בקידושי אשה יחשב לביטול תנאי, כי אין האשה רוצה להתקדש אליו אלא אם יתקיים התנאי שתקבל כסף ממנו, וא"כ הוא הדין בנותן אתרוג לחבירו בתנאי על מנת להחזיר, אם לא יתקיים התנאי אפילו באונס, אין דעתו של הנותן מסכמת לעיקר המתנה, ובזה לא יועיל מה שביטול התנאי היה בדרך אונס.

באונס, בזה מובן שאין עליה שם פעולה האדם, כי נחשבת כנעשית מאליה, [ויש שמפרשים יותר מזה, וכתבו שאינה נחשבת לפעולה כלל], אבל בתנאי שמתנה 'אם לא באתי' עד זמן פלוני, שאין קיום התנאי על ידי עשיית מעשה בפועל, אלא אדרבא קיום התנאי הוא על ידי העדר עשייה, במה שהתנה שאם 'לא' יבא יחול הגט, היה מקום לומר דבהעדר עשיית פעולה, אין הבדל אם לא עשאה מרצונו, או שלא עשאה במזיד, כי סוף סוף הרי לא עשאה, ונמצא שנתקיים התנאי.

אכן הביאור הוא, דכשם שכשמתנה תנאי בדרך חיובי, כגון על מנת שאתן לך מאתיים זוז, אם אנסוהו ליתן לה מאתיים זוז, לא יחשב קיום התנאי, כי קיום התנאי באונס אינו נחשב פעולתו של האדם, כמו כן גם כשהתנאי הוא בדרך שלילי, שאומר על מנת 'שלא באתי', צריך שיחשב ש'הוא' יקיים את התנאי על ידי ש'הוא' לא בא, וכל שאנסוהו לא נחשב שהוא קיים את התנאי, ונהי שלא בא, אין זה נחשב שהוא קיים את התנאי, ואינו מעלה ומוריד אם צורת התנאי הוא על ידי פעולה מעשית או על ידי העדר פעולה, כי בשניהם צריך שיחשב ש'הוא' קיים את התנאי, וכיון שפעולה שעל ידי אונס נחשבת כנעשית מאליה, נמצא שנחשב כאילו קיום התנאי נעשה מאליו ולא על ידי האדם.

^[ב] בביאור הדבר, כפי האמור לעיל הטעם שסובר הרא"ה דבמתנה על תנאי 'שאבא' ביום פלוני ונאנס ולא בא אין מועיל טענת אונס, זה מפני שהאונס רק מסלק ומפקיע שם המעשה, ולכן בתנאי 'שנתקיים' באונס נחשב כאילו לא